

Vida acadèmica de Josep Puig i Cadafalch (1932-1956)

Dra. Mireia Freixa

Acadèmica de número. mireia.freixa@ub.edu

Em correspon explicar de manera abreujada el pas de Josep Puig i Cadafalch, en tant que acadèmic de número, per la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi. Va prendre possessió el 30 de juny de 1932 i, fins a la seva mort, el 23 de desembre de 1956, va participar amb més o menys regularitat en les tasques de la institució. Dels arxius de l'Acadèmia hem recollit els trets més importants per a la redacció d'aquestes línies i hem d'agrair l'ajut de les senyores Begoña Forteza i Núria Nus, bibliotecària i secretària, respectivament, de la nostra institució que han recopilat el material a partir del qual he redactat aquest text.¹

1932. Puig i Cadafalch, acadèmic de número a proposta del president, Excm. Sr. Joan Antoni Güell i López

En l'adscripció de Puig i Cadafalch a l'Acadèmica hi tingué un paper fonamental el seu president, l'Excm. Sr. Joan Antoni Güell i López, marquès de Comillas i compte de Güell (1874-1958). Com hem detectat en els llibres d'actes, a inicis dels anys 30 es varen produir moltes vacants a l'acadèmia i, a més, l'assistència a les sessions era molt reduïda. Els membres més actius eren, a més del president i del secretari, Manuel Rodríguez Codolà (1872-1946), i Carles Pirozzini i Pagès (1852-1938), els arquitectes Joaquim (1854-1938) i Bonaventura Bassegoda i Amigó (1862-1840), Fèlix Mestres i Borrell (1872-1933), el polifacètic artista Apel·les Mestres i Oñós (1854-1936), Lluís Masriera i Rosés (1872-1958), Dionís Baixeras (1862-1943), Eusebi Arnau (1867-1933), i en menor grau, l'historiador Francesc Carreras Candi (1862-1937).

Per tal de dinamitzar la vida acadèmica, es va donar un vot de confiança al president per captar nous membres i els primers a qui va visitar van ser Puig i Cadafalch i l'escultor Josep Llimona (1863-1934). Ambdós van acceptar la proposta del president segons comunicat presentat a la Junta General de 17 de novembre de 1931. A la mateixa sessió, es proposa demanar, a més, la incorporació dels pintors Joaquim Mir (1873-1940) i Joaquim Sunyer (1874-1956), Feliu Elias (1876-1948) (més com a crític d'art que com a pintor), Xavier Nogués (1873-1941), Manolo Hugué (1872-1945), Enric Casanovas (1882-1948) i l'arquitecte Antoni Puig Gairalt (1887-1935). S'admeten tots els candidats i s'assenyala que se'ls hi comunicui “en català”.² Puig i Cadafalch va ostentar la medalla número II, segons consta a la seva fitxa d'acadèmic (fig. 1).

FIGURA 1.

En aquella època no es feien, com es fa ara, actes solemnes de recepció i els nous acadèmics s'anaven incorporant a les sessions gradualment. Se'ls hi donava la benvinguda i se'ls hi lliurava la medalla corresponent. La primera sessió a què assisteix Josep Puig i Cadafalch, va ser la del 30 de juny de 1932. En absència de Güell, la presidia el Consiliari senyor Bonaventura Bassegoda, que en fa l'elogi per la seva antiga amistat, tot destacant d'entre tota la seva producció, els estudis sobre l'art romànic. No deixa de sorprendre que no faci referència a la seva feina com a arquitecte i urbanista. Puig respon dient que no és altra cosa que “un treballador de les coses de l'art”. A la mateixa sessió, intervingué en relació a l'orientació que hauria de tenir el nou reglament de la institució que per aquelles dates s'estava elaborant sota l'encomanda de Puig-Gairalt. Les seves

paraules tingueren un clar significat polític. Propugna fer una profunda reflexió sobre què havia d'aportar l'Acadèmia en el marc del nou Estatut de Catalunya, suggerint que més que un reglament, s'hauria de presentar a la Generalitat un programa de treball. El que considerem més interessant de les seves paraules és que manifesta un gran interès per a què la Institució s'orientés obertament en la promoció de l'art contemporani (tot seguit, veurem per què), un aspecte relacionat, d'altra banda, amb la funció docent que aleshores encara exercia l'Acadèmia en tant que Acadèmia de Belles Arts.

Reflexions sobre els objectius de l'Acadèmia i la delimitació de competències amb l'Institut d'Estudis Catalans. L'informe sobre l'organització dels serveis d'Arxius, Biblioteques i Belles Arts del Consell de Cultura de la Generalitat de Catalunya

En els anys següents, fins l'esclat de la Guerra Civil, Puig tindrà una participació molt activa, aportant opinió, en tots els àmbits relatius a la salvaguarda del patrimoni arquitectònic, moble i documental. A la sessió del 29 d'octubre del mateix any, la segona a què assisteix, ens permet aclarir un dels grans dubtes que hi ha hagut sobre com Puig i Cadafalch entenia que havia de ser el repartiment de competències i responsabilitats entre l'Institut d'Estudis Catalans i l'Acadèmia (tinguem en compte que l'any 1932, també s'estaven creant el que ara s'ha anomenat "estructures d'estat"), pel que hem d'entendre que aquesta delimitació la veia com un aspecte fonamental de cara al futur de les dues institucions.

Poc abans de la celebració d'aquesta sessió, s'havia rebut una comunicació de la ponència d'Arxius, Biblioteques i Belles Arts del Consell de Cultura de la Generalitat de Catalunya, demanant parer sobre l'organització de la secció d'Arxius, Biblioteques, Museus, Patrimoni Històric Artístic i Excavacions. Puig va demanar la paraula i exposà obertament que havia de ser responsabilitat de l'IEC l'arqueologia i la història artística, mentre l'Acadèmia havia de tenir cura de tot el que es referís a "l'art modern fins els nostres dies"; això hauria d'incloure les biografies dels artistes, l'inventari de la producció artística, l'organització d'exposicions a l'estranger, així com les reflexions sobre l'ensenyament de l'art. També dona la seva opinió sobre l'organització de les biblioteques de la Generalitat que imaginava distribuïdes per tot el territori. La proposta més original fou la que pretenia la creació d'un cos de "visitadors tècnics" que atenguessin les necessitats de les administracions llunyanes. Carreras Candi que no havia assistit a la sessió, va demanar la paraula a la junta general del mes següent, tot lamentant la delimitació de tasques entre l'Acadèmia i l'IEC que defensava Puig, i criticant obertament que l'art retrospectiu es deixés sota la jurisdicció d'aquest darrer.

La resposta de Puig i Cadafalch va ser contundent, posicionant-se a favor de les competències de l'IEC. Aprofità, a més, per fer públiques les dues condicions que va posar per entrar a l'Acadèmia, "que la corporació fos catalana i que no creés conflictes amb l'IEC". I d'aquesta manera es va tancar el tema. Per entendre el context d'aquesta afirmació, cal tenir present que l'IEC havia estat molt castigat durant la primera dictadura i, en els anys 30, poc a poc, anava agafant un protagonisme que anava en detriment d'algunes acadèmies. Retornarem més tard sobre aquest fet que està relacionat amb la creació de la Unió Interacadèmica.

Per donar resposta al document, s'anomenà una comissió formada per Puig i Cadafalch, Fèlix Mestres i Lluís Masriera amb l'objectiu de redactar un informe que varen presentar a la junta del mes següent, 15 de novembre. El document que porta la data del 12 de novembre, va ser llegit a la sessió i es va aprovar per la Junta General. No ens sorprèn que en primer lloc es reconegui la tasca feta per la Mancomunitat de Catalunya en la creació de la xarxa de Biblioteques i es proposi mantenir una mateixa estructura pel que fa als museus i arxius, amb unes juntes centrals per a cada servei i creant el cos de "visitadors tècnics" que ja hem citat. Es reconeix que el patrimoni ha

d'estar "atès i catalogat" per l'IEC i que el mateix hauria de passar respecte a les excavacions arqueològiques. S'insinua –i aquí es veu molt bé la influència de Puig– que l'Acadèmia li haurà de pertocar, "en la pròxima estructuració de Catalunya", el que es relaciona amb l'art contemporani i amb els artistes que "acreixen amb la seva constant producció, els valors de la nostra terra". El segon aspecte en què incideix l'informe és en la necessitat d'incrementar els estudis artístics. Cal suposar que l'informe no deuria plaure a un historiador com Carreras Candi, ni tampoc a molts dels arquitectes de la corporació que havien treballat àrduament en defensa del patrimoni.

El trasllat del museu del parc de la Ciutadella a Montjuïc. La creació d'un diccionari biogràfic de catalans il·lustres

Retornant a les actes de la sessió del mes d'octubre de 1932, ressenyarem que guarden també un interessant debat sobre el polèmic trasllat de les obres al Palau Nacional. Carles Pirozzini lamenta el retard de les obres i que tant el museu com la biblioteca restin "sense prestar servei", al mateix temps que no creu que el nou edifici reuneixi les condicions adequades –hi ha implícita una velada crítica al president de la Junta de Museus Josep Llimona, present també a la sala–. Puig afirma que ell tampoc era partidari del trasllat, lamentant que aquest es promogués per instal·lar-hi el Parlament de Catalunya que, segons el seu criteri, podria haver-se reunit al Palau de la Generalitat. El mateix Llimona i Rubió i Lluch que havien assistit a la reunió de la Junta de Museus en què es prengué la decisió del trasllat, donen fe que l'acord es prengué en contra del parer de la mateixa Junta.

Un altre dels temes en què s'implicà Puig va ser la creació d'un diccionari biogràfic de catalans que s'haguessin distingit "en els camps de l'art, de les ciències o de les lletres". Era una proposta de la sessió permanent d'acadèmies que es pot seguir també a través de la correspondència catalogada a la base de dades. L'Acadèmia nomena a Puig com a representant de la corporació, en la sessió del 31 d'octubre de 1933 i com a tal, ho notifica al secretariat de la Interacadèmica.¹ Recordem que ja havia mostrat la necessitat d'establir les biografies dels artistes catalans en una de les primeres sessions a què va assistir, i hem de suposar que aquest seria el motiu pel qual s'implicà prou en el projecte, malgrat que no va arribar a bon fi.

La darrera intervenció pública de Puig i Cadafalch abans de la Guerra Civil. La reunió Interacadèmica de 1935 i la redacció de les *Lleis històriques de la vida dels estils arquitectònics*

La intervenció més significativa que va tenir Puig i Cadafalch com a acadèmic de número en la dècada de 1930, va ser la lectura –i posterior publicació– del text, *Lleis històriques de la vida dels estils arquitectònics*,⁴ amb motiu de la quarta reunió de la Unió Interacadèmica a la Casa Llotja, el dia 30 d'abril de 1935. Eren temps difícils pel catalanisme,⁵ i el fet que es demanés fer el discurs a l'antic president de la Mancomunitat, demostra el seu prestigi com a intel·lectual, però també com a polític dins del camp del catalanisme. Per descomptat, no tractarem aquí aquest important discurs que comentarà tot seguit Eduard Riu-Barrera, sinó que simplement el situarem dins la vida acadèmica d'aquell moment. Cal dir que en la constitució de la Unió, l'Acadèmia de Belles Arts hi tingué un paper destacat, ja que la idea va partir del nostre secretari, Manuel Rodríguez Codolà, i Joan Antoni Güell que era aleshores alcalde de Barcelona va afavorir que es fes realitat.⁶

Com ha analitzat Albert Balcells, la Unió va ser creada com una eina per dinamitzar les acadèmies en una època en què veien mancades les seves competències per la preponderància que la Generalitat tornava a donar a l'IEC que, com ja hem comentat, havia set bandejat de la vida pública durant el període de govern del general Primo de Rivera.⁷

L'Acadèmia de Belles Arts va rebre l'encàrrec d'organitzar la sessió pública de l'any 1935 i en data 24 de febrer de 1934, per desig explícit del president, senyor Comte de Güell –malgrat no estar present per malaltia– es demanà que Puig i Cadafalch en fos l'encarregat responsable. A la sessió del 16 de febrer de 1935, la presidència fa saber que ja ha rebut el text del senyor Puig i Cadafalch i el dia 11 d'abril es comunica que ja ha estat imprès i que es demanarà a la Banda Municipal que hi assisteixi. Respecte a la sessió, que tingué lloc el 30 d'abril a les 7 de la tarda, es va publicar una crònica que permet conèixer-la en detall. Després de la lectura dels discurs de Puig i Cadafalch, prengué la paraula el senyor Carles de Camps, de l'Acadèmia de Ciències i Arts, en representació de la Unió amb el tema *El que ha estat l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona i el que és i clogué l'acte el senyor Güell amb el parlament, Elogi de la Cultura Catalana*.⁸

Durant l'any 1935 i fins el 5 de maig de 1936, Puig i Cadafalch participa activament en la vida acadèmica i en destaquem els temes més significatius. En sessió del 27 de març de 1934, expressa la seva opinió sobre l'informe raonat que l'Acadèmia redacta sobre el Palau Moja i les pintures d'El Vigatà del seu gran saló –en un debat en què, prudentment, el senyor Joan Antoni Güell no va assistir–; els dies 2 de juny i 29 de novembre, participa en el debat sobre les obres que es portaven a terme en la reforma interna de la ciutat a partir d'un dictamen elaborat per Carreras Candi, Bonaventura Bassegoda, Feliu Elies (1878-1948) i Josep Goday (1882-1936); el 16 de novembre de 1935, entre el senyor Güell i Puig i Cadafalch es buscaren solucions per a la conservació del conjunt de palaus del carrer de Montcada i Puig va posar com a model a seguir l'expropiació que l'ajuntament de Brussel·les havia fet de les façanes de la Gran Plaça. Val la pena constatar que l'assistència a les sessions era molt reduïda, normalment amb un màxim de nou membres –amb absències molt notables, com les de Carreras Candi, Manolo Hugué, Joaquim Mir, Joaquim Sunyer (1874- 1956) o Lluís Plandiura (1882-1956)–, el què ens porta a valorar molt positivament l'actitud de Puig i Cadafalch en la nostra corporació.

La darrera sessió acadèmica la què va participar Puig abans de la Guerra Civil va ser el 2 de maig de 1936, en la qual, per invitació del senyor Güell, explicà el seu darrer viatge a Budapest, per assistir a les sessions de la Comissió Internacional d'Història de l'Art.

FIGURA 2.

El retorn de l'exili

Puig i Cadafalch marxà a l'exili, ajudat per la Generalitat de Catalunya, en els primers dies de la revolució i no va tornar fins el 1942 (fig. 2).⁹ El Comte de Güell, per la seva banda, que també va restar molts anys fora de l'Estat, només va ser president efectiu de l'Acadèmia fins el 19 de juliol de 1936 i, encara que ho va ser nominalment fins 1944, actuà sempre un president accidental. Puig es va incorporar a la sessió del 13 de juny de 1942 i tots aquells anys va mantenir una actitud discreta, excepte el dia que es va fer efectiva la dimissió de Güell.

En aquesta data, el 21 de febrer de 1944, va prendre la paraula per recordar la positiva tasca feta en els anys que va estar a càrrec de la institució “de cuya gestión tan reconocida, ha de mostrarse la institución”. Aquest fet, ens explica la complicitat que els dos personatges varen tenir en la política cultural dels anys de la Primera República.

Assistia amb regularitat a les sessions però només es va manifestar públicament en tres ocasions. En primer lloc, el 30 d'abril de 1945 i amb el pintor muralista Miquel Farré (1901-1978), sobre el possible trasllat de les pintures al

fresc de Joseph-Bernard Flaugier que es conserven a la cúpula de l'església de l'antic Hospital Militar; el 16 de maig de 1951, va mostrar la seva rotunda oposició al trasllat del cor de la Catedral de Barcelona, i formà part d'una comissió d'estudi d'aquest tema; i el 14 de març és designat representant de l'Acadèmia per formar part del Jurat del Concurs d'Idees per a la construcció d'un altar a la capella de Sant Jordi de l'aleshores Palau de la Diputació Provincial.

L'homenatge acadèmic del dia 21 de maig de 1954 i els actes organitzats amb motiu de la seva defunció

FIGURA 3.

El darrer acte relacionat amb el nostre acadèmic és l'homenatge que se li va retre, el 21 de maig de 1954. La proposta va venir d'un dels acadèmics més actius a l'època, en Francesc Labarta i Planas (1883-1963), plantejada a la sessió del dia 22 de maig de 1953. Labarta va fer un resum del contingut que hauria de tenir l'acte i el ple va acordar encarregar un bust de l'homenajat al també acadèmic Josep Clarà (1878-1959). El 23 d'octubre de 1953, l'escultor aporta una fotografia del guix de l'obra, que es conserva a l'arxiu de la secretaria (fig. 3), el 18 de desembre es demana pressupost per fer una fosa del guix en bronze; i finalment Clarà, el 18 de març de 1954, fa lliurament del bust a l'Acadèmia.

Aquesta peça feta a la Foneria Bechini, una de les més prestigioses d'aleshores, forma part de la col·lecció de l'Acadèmia.¹⁰

Es conserva a l'arxiu de l'Acadèmia molta documentació sobre l'homenatge –tota en català, curiosament– i la seva característica més rellevant és que es planteja com un acte “íntim”, segons paraules del secretari quan ho comunica al propi Puig i Cadafalch. “Hem d'entendre que pel moment polític volia ser un acte no protocol·lari, és a dir, sense invitacions oficials als representants polítics del moment. Es va editar un petit fulletó convidant a la sessió que “se rinde a su académico insigne, el ilustre arquitecto y arqueólogo José Puig i Cadafalch, al descubrir su efigie como testimonio perenne de su lealtad a la institución y de su eficaz colaboración

FIGURA 4.

en sus tareas”, acompanyat d'un poema de qui era el secretari, Pere Benavent de Barberà. En resta també una fotografia d'en Brangulí, que ens mostra un Puig i Cadafalch ja molt envellit, assegut al corredor de l'Acadèmia i envoltat d'altres acadèmics (fig. 4).

Encara va mantenir alguna activitat més dins l'Acadèmia, com per exemple la seva presència en els premis de biografia Beatriu Vidal de Monserdà (sessió del 18 de març de 1954), creats en record de la mare de Dolors Monserdà Vidal –que havia estat la sogra de Puig–; en el concurs d'arquitectura Miquel Mateu Pla (sessió del 21 de gener de 1951); i en la solemne sessió d'homenatge a Damià Campeny (23 d'abril de 1956).

La darrera vegada que va assistir al ple de l'Acadèmia fou el 22 de juny de 1956. El 18 de gener de 1957 es donà la notícia de la seva mort que havia tingut lloc el 23 de desembre de 1956.

L'Acadèmia va promoure una Missa de Rèquiem que va tenir lloc a la capella del Santíssim de Santa Maria del Mar, el 15 de març de 1957, amb motiu de la qual es va editar un recordatori amb un capitell de Santa Maria de l'Estany, una imatge que hauria plagut l'arquitecte i que va ser feta pels acadèmics Antoni Ollé i Pinell (1897-1981) i Joaquim Renart (1879-1961).

El material amb què s'ha redactat aquest treball és, fonamentalment, les actes de les sessions de la Junta General de l'Acadèmia entre els anys 1931, quan es demana a Josep Puig i Cadafalch que accedeixi a ser nomenat acadèmic de número i la data de la seva defunció. Les primeres estan escrites en castellà, i el català serà la llengua emprada durant la república, excepte en els anys de la postguerra. També s'han consultat altres materials de la documentació d'arxiu de l'Acadèmia que està catalogada a la base de dades de la biblioteca. Per facilitar la lectura del treball, no faré referència explícita en nota de cadascun dels documents ja que aquests materials són de fàcil recuperació a l'arxiu i a la biblioteca de la institució.

NOTES

1. A més dels llibres d'actes, es conserva còpia de la comunicació signada pel Comte Güell i el secretari Manuel Rodríguez Codolà el 26 de novembre de 1931.
2. Segons el document no datat, però redactat amb posterioritat a la Guerra Civil, que es conserva a la secretaria de l'Acadèmia i redactat pel propi Puig i Cadafalch.
3. Es conserva la notificació a Puig i Cadafalch. Arxiu de la RACBASJ, 1933/31.
4. J. Puig i Cadafalch, *Lleis històriques de la vida dels estils arquitectònics*. Discurs llegit pel senyor Puig i Cadafalch de l'acadèmica catalana de Belles Arts de Sant Jordi, a la quarta Festa de la Unió Interacadèmica, Acadèmies de Bones Lletres, Ciències i Arts, Medicina i Belles Arts de Barcelona, 1935.
5. Balcells, "La Unió Interacadèmica de Barcelona, 1931-1936", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, Barcelona, 12, 2001, p. 45-52.
6. *Op. cit.*, p. 47.
7. Albert Balcells, "Cent anys d'història de l'Institut d'Estudis Catalans", a *IEC, L'Institut d'Estudis Catalans, 1907-2007*, Barcelona, IEC, 2007, p. 25-26.
8. Unió Interacadèmica. Acadèmies de Bones Lletres, Ciències i Arts, Medicina i Belles Arts de Barcelona, Acte de la IV Festa de la Unió Interacadèmica haguda a la Casa Llotja el 30 d'abril del 1935, organitzada per la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Barcelona, 1935.
9. El dia 6 de juny obtingué un passaport espanyol a Perpinyà que es conserva a l'Arxiu Nacional de Catalunya, el què permet pensar que el seu retorn es deuria produir aquell estiu.
10. Inventari general 98E; vegi's: <https://www.racba.org/es/mostraroobra2.php?id=880>. Es conserven tres versions prèvies, una terracota, un guix i un guix lacat al Museu de La Garrotxa; una d'elles va ser exposada a *Josep Puig i Cadafalch, arquitecte de Catalunya*, Barcelona, Museu de Història de Catalunya, 2017-2018.
11. Arxiu del RACBASJ, 1954-1955, "Actos de Homenaje, Necrológicas y Exposiciones". Subcarpeta amb la documentació "Homenaje a D. José Puig y Cadafalch al descubrirse su efigie en el salón de actos de la Academia", 21 de maig de 1954.